

„MINT SZENT KARÁCSONY PÜSPÖKE”

Prohászka Ottokár székfoglaló püspöki pásztorlevele és értelmezési tartománya

S. SZABÓ PÉTER

AZ ELEMZETT DOKUMENTUM TÖRTÉNETE, KÉRDŐJELEKKEL

Prohászka Ottokár életében az 1905-ös év utolsó hónapjai (október, november, december) és az 1906-os év első hónapja (január) által jelzett időszak igen jelentős, elsősorban a székesfehérvári püspöki szék elfoglalása szempontjából. Az életrajzot kutató meglepetésére azonban a jelzett időszakot némi misztikum is övezi; a forrásokban ellentmondások találhatók. Az első időszakra vonatkozóan még nem, annál elég egyértelmű, hogy Prohászka Ottokárt 1905. október 17-ével nevezték ki székesfehérvári püspökké, Ferenc József király jóváhagyásával. Gergely Jenő erről ezt írja: „A dolog lényege tehát az, hogy nagyon is valószínűen Mailáth Gusztáv Károly erdélyi püspök javaslatára terjesztette a király elé a Fejérváry-kormány Prohászka püspöki kinevezését, s ezt hagyta jóvá az uralkodó.”¹ Ezt követően ugyanitt, így folytatódik a történet: „1905. december 24-én, karácsony vigiliáján X. Pius három magyar püspököt szentelt a Sixtiniában: az addigra római karriert befutó gróf Zichy Gyulát, aki pécsi püspök lett; Balázs Lajost, aki a rozsnyói püspökséget kapta, és Prohászka Ottokárt, aki a székesfehérvári egyházmegye püspöke lett. (Az addigi fehérvári püspököt, Városy Gyulát kalocsai érsekké nevezték ki.)”² Ez a közlés nyilvánvalóan téves, mert, ahogyan Szabó Ferenc pontosítja, december 21-én, Tamás napon történt a szentelés.³ Nem tudni, honnan származik a téves időpont közlése, mindenesetre a néhány napos eltérés nem akadályozta meg Prohászka Ottokárt abban, hogy „a szent karácsony püspökének” tekintse magát. A fontos dátumok sorában 1906. január 21. a következő, ekkor került sor Prohászka püspöki beiktatására.⁴ A „Mint szent karácsony püspöke” című pásztorlevél a Schütz Antal által szer-

¹ GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár – „A napbaöltözött ember”*. Budapest, Gondolat, 1994, 101.

² Uo., 100.

³ SZABÓ Ferenc: *Prohászka Ottokár élete és műve (1858–1927)*. Budapest, Szent István Társulat, 2007, 108.

⁴ SZABÓ Ferenc – MÓZESSY Gergely (szerk.): *Tanulmányok Prohászka eszmevilágáról*. Szeged, Agapé, 2002, 179.

kesztett huszonöt kötetes díszkiadás⁵ IX. kötetében jelent meg, mely a *Világosság a sötétségben. Pásztorlevelek* címet viseli. Az itt közölt első, jelenleg tárgyalt pásztorlevél 1905-ös megjelenési évszámmal szerepel. A korabeli sajtó közlése szerint 1906. január 21-én, a püspök intronizációján hangzott el ez a székfoglaló pásztorlevél.⁶ A ma is érzékelhető bizonytalanságot a korabeli sajtó és a szakirodalom egymásnak ellentmondó közleményei okozzák. Schütz Antal püspöki pásztorlevélnek tartja, azok közt az elsőként közli. Glósz Ervin nem említi a püspöki körlevelek közt.⁷ Mindenesetre a vázolt bizonytalanságok ellenére biztosak lehetünk abban, hogy a Schütz Antal által szerkesztett mű IX. kötete elején szereplő szöveg Prohászka első írásbeli (és persze szóban is elmondott) megnyilatkozása püspökként, ezt püspöki ténykedése beköszöntőjének szánja, és magát szent karácsony püspökének tekinti. A továbbiakban a *székfoglaló pásztorlevél* megnevezést használom az elemzett írás műfajának megjelölésére.

A SZÉKFOGLALÓ PÁSZTORLEVÉL HANGÜTÉSE ÉS A PÜSPÖKI LEGITIMITÁS TARTALMA

Prohászka tehát az októberi kinevezését követően, már a karácsony körüli püspökké szentelés dátumát ismerve, az előtt, vagy az után írhatta meg püspöki székfoglalóját. A dokumentum pontos célmeghatározása, az e cél szolgálatába állított püspöki program kifejtése, a magas emocionális hőfok, az emelkedett lelkület mind arra utal, hogy jól átgondolt, régóta tervezett és alaposan kimunkált pásztorlevélről van szó, mely a tudatosan vállalt, az apostolok munkáját folytatni akaró, annak megfelelni szándékozó küldetés bevezető gondolatait tartalmazza. Prohászka a levelet püspöki ténykedése bevezetőjének, meghatározó hangütésének szánja.

„Kedves híveim! Apostoli nyomokon az Úr Jézus nevében jövök felétek s mint a szent karácsony püspöke krisztusi kegyelmet, mennyei békét, messiási erőt kívánok és hozok is nektek, hogy ti is viszont rám imádkozhassátok a Messiást köszöntő népek üdvözlétét: Áldott ki az Úr nevében jön!”⁸

Ezzel a tömény, retorikus, összetett mondattal indul Prohászka Ottokár első püspöki pásztorlevele. Nagyon tömör tartalmú mondat, szerkezetében is meglepően összetett, hiszen például a második gondolati egység, a hívek válaszát megfogalmazó gondolat: –„Áldott ki az Úr nevében jön!” – mintha külön mondatot

⁵ SCHÜTZ Antal (szerk.): *Prohászka Ottokár összegyűjtött munkái I–XXV.*, Budapest, 1928–1929. (A továbbiakban: ÖM.)

⁶ *Alkotmány*, 1906. január 21. 7.

⁷ GLÓSZ Ervin: „Prohászka Ottokár püspöksége körleveleinek tükrében”, in *Prohászka ébresztése II. „Ottokár Püspök Alapítvány”*, Budapest, Távlatok, 1996, 169.

⁸ PROHÁSZKA Ottokár: „Mint szent karácsony püspöke”. in ÖM, IX, 1.

kívánna. Itt tehát egy régóta érlelődő, egyetlen hatalmas lélegzetvételt összefoglaló gondolat megfogalmazásáról van szó, amely szimplábban, egyszerűbben nem jelenhetett meg a jól átgondolt pásthorlevél szövegében. Egy hatalmas, a püspök lelkéből egyetlen sóhajjal kiszakadó gondolatról van tehát szó, amivel új egyház-igazgatási egységének, püspökségének népét megszólítani, köszönteni kívánja. Ezt a tartalmat egyszerűbben nem tudja, nem akarja kifejezni. A mondat tartalmából semmit nem hagyhat el. Ez így teljes, így egész.

A PÜSPÖKI LEGITIMITÁS GYÖKERE: A *SUCCESSIO APOSTOLICA*

Elkezdve felfejteni a mondat tartalmát az első szembeszökő jegy, hogy a püspök „apostoli nyomokon” és „az Úr Jézus nevében” kíván a hívek felé jönni. Ez a két kitétel tulajdonképpen a püspöki intézmény és az azt betöltő püspök szolgálatának eredetét, lényegét, legitimitását, mint a püspöki mivolt legfontosabb jellemzőjét fogalmazza meg. Az apostolokra való utalás arra a kánonjogi tartalomra utal, amelyet apostoli *szukcesszió*, vagy latinosan *successio apostolica* fogalommal jelölnek, és a püspököknek az apostoloktól eredő jogfolytonosságát jelenti, mégpedig az Úr Jézus rendelése értelmében, hisz az Úr Jézustól ered az apostolok megbízása és az Egyház megalapítása, tehát, ahogyan a szövegben áll: „az Úr Jézus nevében”.

A Karl Rahner – Herbert Vorgrimler által összeállított *Teológiai kissoztár* ezt írja a fogalomról:

„A *successio apostolica* mindenekelőtt az egyházi *hivatali* és *teljhatalom* igazolása azon az alapon, hogy ezek érvényesen származnak az *apostoloktól* (a tizenkettőtől), akiknek a hivatala és teljhatalmai Jézus akaratára és a Szentlélekre mennek vissza. A hivatali teljhatalmak kettőségének megfelelően (szentségi és joghatósági teljhatalom) az apostoli utódlást és eredetet biztosíthatja a szentségi *szentelés*, amit a jogszerűen szentelt és így az apostolokra visszavezethető *püspökök* végeznek az apostolok utódaiként, vagy a hivatal viselőjének jog szerint törvényes, teljes értékű besorolást és alárendelést eredményező hozzátartozása Jézus Krisztus Egyházának kötelékéhez és kapcsolata az Egyház legfőbb hivatalviselőjével, a *pápával* mint az apostolkollégium fejének törvényes utódjával, akinek a közvetítésével az egyházi hivatalviselők megkapják a joghatósági teljhatalmat, a kormányzóhatalmat (az első *successio apostolicát* nevezik *materiális*, a másodikat *formális successio apostolicának* is).⁹

⁹ RAHNER, Karl – VORGRIMLER, Herbert: *Teológiai kissoztár*. Budapest, Szent István Társulat, 1980, 622–623.

Teljesen nyilvánvaló tehát, hogy az „apostoli nyomokon” utalás ezt a püspöki hatalmat legitimáló eredetet jelenti, amelyet Prohászka elsőként és gyors egymásutánban (az első és a második mondatban) kétszer is említ, tehát nagyon fontosnak tart. Ezt a fentebb idézett szócikk további része is kiemeli:

„A *successio apostolica* elvéről mint az Egyház mozzanatáról és az igaz Egyház kritériumáról nem mondhatunk le, mert különben az Egyház történelmileg megfogható valóságból elvont eszmévé változna, és mert egy emberi közösségnek mint történelmi valóságnak a folytonosságát nem lehet megalapozni egyedül egy könyvvel (a Szentírással), hanem egy ilyen közösség esetében szükség van az utódlás törvényességére is. Am a hitet követelő igehirdetés jogszerűségét – épp a Szentírás szerint – a hírnökök törvényességének kell igazolnia (vö. Mk 16, 15; Mt 28, 18-20; Lk 10, 16). A teljes püspöki kollégium, élén a pápával, a *successio apostolica* folytán utódja az apostolkollégiumnak, melynek élén Péter állt, és az egyes püspök ebben a kollégiumban, e kollégium tagjaként utódja az apostoloknak (vö. II. vatikáni zsinat, *Lumen gentium* 20 22 és máshol). – Az evangélikusok kérdése, hogy mi értelme az »utódlás e láncának« vagy az áthagyományozók sorának, fontos szerepet tölt be az Egyház szempontjából, mert e kérdés állandóan emlékeztet arra, hogy a pusztá hivatali utódlás semmit sem ér, ha nem követi az egész Egyház az első tanítványok és apostolok hitét.”¹⁰

Ez tehát az „apostoli nyomokon” és az „Úr Jézus nevében” utalások tartalma. Az apostoli *successio* történetét illetően nem érdektelen a II–III. század történéseit felvillantani. Szántó Konrád *A katolikus Egyház története* című könyvében *Az igaz tanítás ismertetőjegyei* alcím alatt, Tertullianus nyomán a következőket írja:

„A kor teológusai, egyházi tanítói ezzel szemben [t. i. a gnosztikusok álláspontjával szemben – S. Sz. P.] kimutatták, hogy csak a katolikus egyház őrzi és tanítja a Krisztustól az apostoloknak átadott igazságokat. Ennek legfőbb oka az, hogy csak az apostoloktól alapított egyházközségekben van meg az apostoli utódlás (*successio apostolica*) és az apostoli eredet (*origo apostolica*), vagyis a püspököknek az a meg nem szakított egymás után következése, folytonossága, amely az apostoloktól indult ki, és ezáltal csak az apostoloktól alapított egyházakban található meg az apostoloktól hirdetett és utódaiknak átadott, majd utódaik által továbbított hitteles krisztusi tanítás. Csak azt a tanítást lehet igaznak elfogadni, ami az apostoli egyházak hitével, az ősi hittel megegyezik, és amelyik tanítás azt vallja, amit az egyházak az apostoloktól, az apostolok Krisztustól, Krisztus pedig Istentől kapott.”¹¹

¹⁰ Uo., 623.

¹¹ SZÁNTÓ Konrád: *A Katolikus Egyház története I–III*. Budapest, Ecclesia, 1983, I, 105.

A történelmi eredet után a legfrissebb zsinati dokumentum, a II. vatikáni zsinat *Lumen gentium* kezdetű konstitúciója tartalmát is érdemes megismerni. A 20. pont, *Az apostolok utódai a püspökök* alcím alatt így fogalmaz:

„Az egyházban az első időktől kezdve meglévő különféle szolgálatok közt – a hagyomány tanúsága szerint – kiemelkedő helyet foglal el azoknak a tisztsége, akik a püspöki rendre felszentelve az apostoli magvetés folytatói a kezdet óta folyó utódlás által. Így aztán – Szent Iréneusz tanúsága szerint – az apostolok által rendelt püspökök, valamint ezek utódai egészen napjainkig, az egész világon közismertté teszik és megőrzik az apostoli hagyományt.”¹²

Ezek után nézzük, Prohászka hogyan látja ezt! A székfoglaló pásztorlevélben kétszer is említett „apostoli nyomokon” kifejezés tartalma a *Dominus Jesus* cím alatt összefoglalt konferenciabeszédek egyikében bomlik ki részletesebben:

„...kérdés már most az, hogy mi által biztosítja az Úr Jézus művének fönnyomlását, s mi az, ami közvetíti tanait, gondolatait, kegyelmét a késő századok gyermekeivel? A kereszténység (...) egy intézményre mutat, melyet Krisztus alapított (...) s azt mondja nekünk: ha Krisztust és kegyelmét keresitek, nem kell 1900 év előtte visszamennetek (...) nem kell sárguló kódexeknek lapjairól összeszednetek, hanem térjete be ide: kérdezzétek az Anyaszentegyházat (...) Az Anyaszentegyház őrizte meg számunkra az evangéliumot! Krisztus szervezte azt s alapította meg az apostoli tekintélyben s jogutódlásban. Az Ecclesia az apostoli tekintély által vezetett, az apostoloktól oktatott s Krisztus titkaival általuk táplált, szent gyülekezet (...) valamint őt küldte az Atya, úgy küldte ő is az apostolait: menjete (...) tanítsatek, kereszteljete (...) aki titeket hallgat, engem hallgat.”¹³

Prohászka mondandója arra is rávilágít, hogy milyen fontosnak tartja ezt a folytonosságot az egyház lényegében:

„Íme ez a katolikus egyház, a folyton élő, s Krisztus akarata szerint átszármaztatott apostoli tekintély s e tekintély körül mint tengely körül konszolidált hívő közösség. Eleven láncc ez az egyház, ez a meg nem szakított folytonosság; eleven testület ez az egyház, ez a jogintézményben megtestesült isteni gondolat, mely époly természetfölötti tény, mint Krisztus maga s a megváltás s az eucharisztia.”¹⁴

¹² CSERHÁTI József – FÁBIÁN Árpád (szerk.): *A II. vatikáni zsinat tanítása*. Budapest, Szent István Társulat, 1986, 32.

¹³ PROHÁSZKA Ottokár: „Aki Krisztus helyett áll”. in *ÖM*, XIII, 139–140.

¹⁴ PROHÁSZKA: i. m.142.

AZ APOSTOLI SZUKCESSZIÓ ÉS AZ ÖKUMENÉ

A *Teológiai kisszótár* szócikkében korábban említett „az evangélikusok kérdése” arra a vitára utal, hogy a kereszténység ágai közül csak a katolicizmus és az ortodoxia őrizte-e meg az apostoli *successiót*, a protestantizmus pedig nem. Luther Márton *A kereszténység állapotának megjavítása ügyében* című vitáiratában „kiagyalt” különbségnek tartja azt, ami elválasztja az egyházi és a világi rendet, a papság letörölhetetlen jellege, a *character indelebilis* szerinte merő kitalálás. „Mert aki a keresztség kegyelméből eredt, az joggal dicsekedhet, hogy egyszersmind pappá, püspökké és pápává szenteltetett, jóllehet nem mindenki alkalmas arra, hogy ilyen hivatalt viseljen.” A pap csak addig „előljáró, ameddig hivatalát betölti. Ha leteszik, csakoly parasztá vagy polgárrá lesz, mint a többiek.”¹⁵

Nyilvánvaló, hogy az ilyen felfogás nem számol az apostoli szukcesszióval, az számára nem létezik, ezért is fontos vitakérdés a kereszténység egységét megvalósítani szándékozó ökumenikus mozgalom fórumain ez a téma. A még Ratzinger bíboros – a későbbi XVI. Benedek pápa – által vezetett Hittani Kongregáció így fogalmaz a *Dominus Iesus* kezdetű nyilatkozatában:

„Krisztusnak tehát egyetlen Egyháza van, mely a Péter utóda és a vele közösségben lévő püspökök által kormányzott katolikus egyházban létezik. Azok az egyházak, melyek, bár nincsenek teljes közösségben a katolikus Egyházzal, de nagyon szoros kötelékek – az apostoli jogfolytonosság és az érvényes Eucharisztia – fűzik hozzá, valójában részegyházak. Ezért ezekben az egyházakban is Krisztus Egyháza van jelen és működik, jóllehet hiányzik a katolikus Egyházzal való teljes közösség, amennyiben nem fogadják el a primátus katolikus tanítását, melyet Isten akarata szerint Róma püspöke objektíven birtokol és gyakorol az egész Egyház felett.

Azok az egyházi közösségek ellenben, melyek nem őrizték meg az érvényes püspökséget és az Eucharisztia misztériumának eredeti és teljes valóságát, nem egyházak a szó sajátos értelmében; mindazonáltal akiket e közösségekben megkeresztelnek, azok a keresztség révén beletestessülnek Krisztusban, s ezért bizonyos, jóllehet tökéletlen közösségben vannak az Egyházzal.”¹⁶

Ez a sokat bírált sarkos megfogalmazás ma már nem tűnik tarthatónak, noha Ratzinger bíboros valószínűleg nem azt értette az egyházon, amit ma értünk. Célja annyi volt csupán, hogy megismételje azt a hitletéteményt, amelyet korábban a Tertullianus nyomán kifejtettekben megismerhettünk. A nyilatkozat élet maga Ratzinger enyhítette:

¹⁵ Vö.: FRIEDENTHAL, Richard: *Luther élete és kora*. Budapest, Gondolat, 1983, 262.

¹⁶ *Dominus Iesus*. A Hittani Kongregáció nyilatkozata Jézus Krisztus és az Egyház egyetlen és egyetlen voltáról. Budapest, Szent István Társulat, 2000, 31–32.

„Aktuális kifejezéssel élve azt mondhatnánk, paradigmaváltás történt, a valóság koordinátarendszerében elfoglalt helyünk egészen más látószögbe helyezett minket. Innen tekintve újra kell rendeznünk felismeréseinket és tapasztalatainkat. Az ökumené épp ezt a lehetőséget adja meg nekünk. Az, hogy ma feloldhatjuk a bennünket akkor szakadékként elválasztó ellentéteinket, nem abból ered, hogy bölcsőbbek, vagy jámborabbak lennénk (vagy jobban tudnánk olvasni a Bibliát, jobban értenénk a hermeneutikához, stb.), hanem egészen egyszerűen abból, hogy a valóságban elfoglalt helyünk más szemszögből láttatja velünk ennek egészét. A klasszikus vitákat már csak a tudósok értik, akik természetesen annál jobban ragaszkodnak a mások számára idegen, önmaguknak kisajátított világukhoz.”¹⁷

Bár vannak a protestantizmus egyházai között az apostoli szukcesszió kérdésében eltérő helyzetre utaló vélemények és tények is. Fabiny Tamás, a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspöke például a következőt mondta a kérdésről, amikor vele készítettem interjút a reformáció kezdete 500. jubileumi éve tapasztalatairól:

„A katolikus egyházban is van egy bizonyos mozgástér az apostoli szukcesszió felfogásában. Az első századokban nem lehet mindent pontosan nyomon követni. A svéd evangélikus egyház viszont megőrizte az apostoli szukcessziót. Amikor én püspökké lettem, akkor engem egy svéd püspök is megáldott, tehát ilyen értelemben nekem is közöm van az apostoli szukcesszióhoz. Ezt persze csak nagyon óvatosan mondom, hiszen kényes teológiai témánál vagyunk.”¹⁸

A svéd egyház viszonyáról az apostoli *successió*hoz Boleratzky Loránd, az evangélikus egyházjog tudósa ezt írja:

„A *successio apostolica*, mely ma már csak a reformáció után is az ősi, püspöki szervezetét megtartó svéd egyházban érvényesül, az episcopátusnak azt a megszakítatlan folytonosságát jelenti, melyet Péter apostol a római püspökre, illetve a pápára ruházott. A kezdettől fogva konzervatív svéd szellem mindmáig fenntartotta és eredeti érintetlenségében meg tudta őrizni a *successio apostolicá*t.

Egyháztörténeti háttere az, hogy az 1524-ben üresedésben lévő vesterasi püspöki széket a pápa a Rómában élő kiváló svéd lelkésszel, Petrus Magni-val (Peder Mansson) töltötte be, akit egy római püspök-bíboros a pápai konfirmáció alapján szentelt püspökké 1524. május 1-én. Később Petrus Magni 1528-ban, mint vesterasi

¹⁷ RATZINGER, Jozsef: „Meddig terjed az egyetértés a megigazulásban?” in *Vigilia*, 2001/2. sz., 88.

¹⁸ S. SZABÓ Péter: Összegző gondolatok a reformáció kezdete 500 éves évfordulója ünnepi évének tapasztalatairól. Beszélgetés Fabiny Tamással a Magyarországi Evangélikus Egyház elnök-püspökével. in *Vallástudományi Szemle*, 2017/4. sz., 16.

püspök három evangélikus érzelmű püspököt szentelt fel. Ugyancsak ő avatta fel 1531-ben a már régóta csak adminisztrátor vezetése alatt álló uppsalai főegyházmegye érsekévé Laurentius Petrit, aki 42 éves érseksége alatt új életet öntött a svéd egyház lelkébe. Azóta is az uppsalai érsek avat fel minden svéd püspököt apostoli successiója alapján, melyet minden svéd püspökre átruházhat. Az a gondolat tehát, melyet Ireneus és Tertullian a püspökök meg nem szakított folytonosságáról hirdetett, íme testet öltött az evangélikus svéd egyházban is”¹⁹.

Még azt teszi hozzá Boleratzky, hogy „Maga a római kúria is elismeri, hogy a svéd püspökök a *successio apostolica* birtokában vannak és a püspökség eredete Svédországban is visszavezethető Péter apostolra.”²⁰ Emellett még azt is megemlíti, hogy: „Az egyháztörténet szakadatlan folytonosságát képviselő *episcopátusára* a svéd egyház ma is kegyeletes büszkeséggel tekint, de nem feledkezik meg arról sem soha, hogy az igazi, a lélek szerinti *successio apostolicát* az apostoli evangéliumban mondhatja magáénak.”²¹

A svéd egyháznak ez a protestáns egyházak közti különleges jegye, hogy megőrizte az apostoli *successiót*, Európa más országaira is hatással volt. Elsősorban Finnországra, mely történelme során svéd provincia is volt, (a 12-13. században), majd a finn egyház később is az uppsalai püspök joghatósága alá tartozott – írja Boleratzky. A két világháború között finn püspökök áldását is keresték, épp az *successio apostolica* miatt.

Boleratzky Loránd azt is elmondja, hogy a Trianon után önállósuló szlovák evangélikus egyház két püspöke (Juraj Jánoska [Jánoska György] és Dusan Fajnor) is törekedett a korabeli bizonytalan helyzetben Nathan Söderblom uppsalai érsek áldásának elnyerésére. Mivel Söderblom Jánoska beiktatására nem tudott Szlovákiába utazni, Jánoska utólag, 1925-ben, egy svédországi útja alkalmával áldatta meg magát Söderblom érsekkel. Dusan Fajnor püspökavatásán Söderblom már személyesen jelen volt és kézrátétellel megáldotta. A két szlovák püspök eljárása ugyanakkor jogi szempontból kifogásolható is a jogtudós szerint, mert „a kerületi és az egyetemes közgyűlés tudta és jóváhagyása nélkül egy idegenből átvett aktsussal szerezte meg az apostoli jogfolytonosságot.”²² Más vélemények is kifogásolják ezt az eljárásmódot, Yves Congar francia domonkos teológus szerint „az apostoli szukcesszió nem olyan, mint egy kőolaj-távvezeték, amely bárhova elvihető.”²³

¹⁹ BOLERATZKY Loránd: A magyar evangélikus püspöki intézmény egyházzogi és egyházkormányzati szerepe és jelentősége. Miskolc, Ludvig István Könyvnyomdája, 1941, 130.

²⁰ Uo.

²¹ Uo., Dr. BRUCKNER Győző: *A svéd alkotmány*. Miskolc, 1928, 82–83. nyomán

²² Uo 131–132.

²³ Nemeshegyi Péter SJ közlése.

Arra vonatkozóan, hogy az anglikán és az evangélikus egyházak rendezni akarják a kérdést, az 1993. évi, a finnországi Porvooban szentesített *Porvooi közös nyilatkozat* tanúskodik, melyet nyolc északi evangélikus és hat anglikán egyház írt alá. A kérdést illető megfogalmazás a következőképpen hangzik:

„52. A folytonosságnak nem csak egyféle eszköze által valósul meg a hűség az egész Egyház apostoli hivatásához. Ennélfogva az az egyház, amely megőrizte a történelmi püspöki folytonosság jelét, elismerheti a hiteles püspöki szolgálatot abban az egyházban, amely a reformáció idején egy-egy alkalmi lelkészszenteléssel őrizte a püspöki hivatal folytonosságát. Hasonlóképpen az az egyház, amely a folyamatosságot ilyen jellegű folytonossággal őrizte, kölcsönösen részt vehet a püspökszenteléseken egy olyan egyházzal, amely fenntartotta a történelmi püspöki folytonosságot, és sajátjává teheti e jelet anélkül, hogy megtagadná a múlt apostoli folytonosságát.

53. Egyházaink és szolgálataink kölcsönös elismerése teológiai elsőbbséget élvez a történelmi folytonosságban használt kézzáró jelével szemben. A jel használatának újratekintése nem jelent kedvezőtlen ítéletet azoknak az egyházaknak a szolgálatára nézve, amelyek korábban nem használták e jelet. Mindez inkább egy eszköz arra, hogy az Egyház mindenkor és mindenütt fennálló folyamatosságát és egységét láthatóbbá tegyük.”²⁴

A PÜSPÖK HELYE A HIERARCHIÁBAN

Az előzőekben jellemzett minőség, az apostoloktól eredő megszakítatlan jogfolytonosság már önmagában is egyedülállóan fontos helyet alapoz meg a püspöki rang számára az egyházban érvényesülő szolgálatok közt. Ezt más egyházatyák – Tertullianusra és Ireneusra már utaltunk – írásai is megerősítik. Érdemes itt az ortodox kereszténység teológiai felfogásában is alapvetőnek számító Antiochiai Szent Ignáciosz (meghalt: i. sz. 110) gondolatait feleleveníteni. Hét levelet írt, ezek – ahogyan Vanyó László írja – „szellemi végrendeletet tartalmaznak, melyet az antiochiai püspök a halálra készülve írt, útközben, a hátrahagyott egyháznak”²⁵, miközben Rómába szállították, hogy ott a vadállatok elé vessék

Felfogásának lényege, hogy nála a mennyei hierarchia képmása a földi hierarchia. Az Atya mindenki episzkoposza (püspöke). A püspök az Atya képmása. Az ignáci felfogásban a püspöknek vitathatatlanul elsőrendű szerepe van az egyház-

²⁴ FABINY Tibor – FALUDY Alexander (szerk): *Az anglikán kereszténység évszázadai. Porvooi Közös Nyilatkozat*. Budapest, Luther Kiadó, 2014, 133–134.

²⁵ VANYÓ László: *Az ókeresztény egyház és irodalma I.*, Budapest, Szent István Társulat, 1988,

ban, sem a presbiterek, sem a diakonusok nem reprezentánsai az Atyának, egyedül a püspök. A levelekből azt lehet kiolvasni – írja Vanyó László –, hogy Ignatiosz eme megjelenítő funkciót tartja a leglényegesebbnek. A püspöknek az egyház liturgikus közösségében ugyanaz a szerepe, mint az Atyának a mennyei liturgiában.²⁶

Érdekes, hogy Ignatiosz a püspököt nem az apostolokhoz, hanem közvetlenül az Atyához kapcsolja (az Atya, Jézus Krisztus és az apostolok tartoznak nála a mennyei hierarchiához), és, amint utaltunk rá, ezt az Atyát megjelenítő funkciót tartja a püspökségben a leglényegesebbnek. Itt a gondolat forrásait keresve és a feleletet arra, hogy miért nem a tanítói feladatkört emelte ki, Szent Pálra lehet utalni, aki atyai tekintélyt igényelt magának a korinthuszi keresztények előtt. Az apostol azért kénytelen a nevelő, a felügyelő tekintélye fölé állítani az atya tekintélyét, mert a nevelők az ókorban sokszor rabszolgasorsból kerültek ki, és emiatt lenézték őket.²⁷

Szent Ignatiosz önmagát is, mint püspököt, a Szentlélek által indított személynek tekinti, és szinte kinyilatkoztatást idéző az a mondat, amit még a püspökről megfogalmaz: „A Lélek nyilatkoztatta ki, amikor így szólt: a püspök nélkül semmit se tegyetek, testeteket Isten templomaként őrizzétek, szeressétek az egységet, kerüljétek a szakadást, legyetek Jézus Krisztus utánczó, ahogyan ő az Atyáé.” (Phil. 7,2)²⁸

Szent Ignatiosz gondolatai mindmáig nagyon fontosak az ortodox kereszténység teológiai felfogásában. Itt ugyanis az Egyház lényegét nem a világszervezetben, hanem a helyi közösségekben látják, amelyek püspökük körül gyűlnek össze vasárnaponként. Szent Ignatiosz szerint ugyanis

„...az Egyház helyi eucharisztikus közösség, amelynek igazi lényege csak a Szentség bemutatásakor és abból merítve tárul fel. Az eucharisztia ugyanis helyileg jelenik meg, minden egyes egyházi közösségben, amely püspöke körül gyűlik egybe. Minden egyes eucharisztikus áldozatnál Krisztus a *maga teljességében* van jelen, nem pedig csak egy részében. Ezért tehát minden eucharisztikus közösség, amikor vasárnapról vasárnapra bemutatja a szent áldozatot, maga az Egyház a szó teljes értelmében. Az ortodox hagyomány ma is Szt. Ignatiosz tanítását követi.”²⁹

Azt is kiemeli az ortodox felfogás, hogy Ignatiosz nagy jelentőséget tulajdonít a püspöki vezetésnek:

„A püspök minden egyházban Istent képviseli, az egyházzal kapcsolatos dolgokban senki ne döntsön a püspök nélkül ... Ahol csak megjelenik a püspök, ott nép

²⁶ Uo. 110–111.

²⁷ Uo.

²⁸ Uo. 112.

²⁹ BERKI Feriz (szerk.): *Az ortodox kereszténység*. Budapest, Magyar Ortodox Adminisztrátúra, 1984, 22.

is legyen, úgy, mint ahol Jézus Krisztus van, ott van az Egyetemes Egyház is.« Szt. Ignatiosznak ez a tanítása a püspökről, mint a helyi egyházi közösség központjáról, különös elevenséggel mutatkozik meg az ortodox főpapi Liturgia első részében, amikor a püspök a lelki nyájától körülvéve ül a templom közepén.»³⁰

Prohászkanak a püspöki funkció lényegét taglaló nézetei először nem a saját püspöki kinevezése kapcsán, hanem a katolikus autonómiáról szóló, 1902-ben elmondott főrendi beszédében olvashatók:

„Eleven katolikus érzés sohasem veszi azt be magába, hogy a püspököt a miniszter adja a katolikus egyháznak (...) Mi a püspökben azt az apostoli, azt az eszményi, azt az igazán atyai vonást akarjuk látni, melynél fogva a püspök a lelkeknek atyja, melynél fogva a püspök a szegény elhagyott népnek apostola. Ha valahol, hát a püspökben keressük a krisztusi gondolatot, az apostolt, az atyát: csupa erkölcsi vonás, mely az élet, a meggyőződés bensőségéből való s csak a buzgalom praxisában szerezhető. Apostol az, aki izzik az eszme hevétől, aki lángol meggyőződésének kiterjesztésétől, aki gyóntat, prédikál, akinek érzéke van a természetfeletti élet, bűn, erény iránt. Vannak-e ilyen rovatok a kultuszminisztériumban?»³¹

Ez tehát a tömény leírása annak, amit Prohászka a püspöki hivatás lényegének tart, a két kulcsszó: az apostol és az atya. Érdekes, hogy az atya minőség központba helyezése mennyire egyezik Szent Ignatiosz felfogásával.

A SZÉKFOGLALÓ KÖZPONTI GONDOLATA: VILÁGOSSÁG A SÖTÉTSÉGBEN

Ha megkíséreljük röviden összefoglalni a székfoglaló mondanivalóját, akkor arra kell koncentrálnunk, amit Schütz Antal is a leglényegesebb tartalmának tartott, és a püspöki pásztorleveleket tartalmazó IX. kötet címéül választott: *Világosság a sötétségben*. Ez pedig nem más, mint az a világnézeti küzdelem, amely a keresztény világnézet (világosság) és az ettől eltérő, ezzel szembenálló materialista, ateista világszemlélet (sötétség) között zajlik. Ez a fő frontvonal jelenik meg fő műveiben, például a *Diadalmas világnézetben*, egész életműve ennek a célnak a szolgálatába állítható, és így természetes, hogy ebben akar dolgozni – ahogyan a „dolgozni jöttem” többször megismételt kifejezés is jelzi a székfoglalóban –, ennek a „napszá-

³⁰ Uo., 22–23.

³¹ PROHÁSZKA Ottokár: „A katolikus autonómiáról”. in ÖM, XIII, 319.

mában” kíván tevékenykedni püspökként is. Így pontosítja ezt a munkába állást: „dolgozom tehát a lelkek fölvilágosításán, a bűnök irtásán, az erkölcsök javításán, az erény művelésén, hogy emberek legyünk s éljünk, hogy keresztények legyünk s a hit fényében s melegében fejlődjünk, hogy szentek legyünk, kik az életbe az Úr Jézus szeretetét fektetik, s dolgozom, hogy a keresztény érzés az élet minden terén jótékonyan s győzedelmesen érvényesüljön.”³²

Ez tehát az az alapvető törekvés, mely gazdagon kibontott és árnyalt szónoki eszközökkel és érvekkel kifejtetten, de mégis jól kivethetően jelenik meg a székfoglaló célmegjelölésében. Ezért, ezt a célt megvalósítani akarva jön egyrészt „a fáradó, munkás néphez, melyet az élet terhe elcsigáz s a gazdasági küzdelem elszegényít”, másrészt „a kor bágyadtságtól beteg intelligenciájához, melynek lelkére a kétely árnyéka borul”³³

Kifejti azt a módszert, azt az eszközt is, amelyet e munka során alkalmazni kíván: „megmutatni az Urat, szemeitek elé állítani az Úr Jézus imálandó, fölséges, meleg, szép alakját úgy, hogy a lelketek legmélyéig hasson!”³⁴ Tehát az Úr Jézus arcát akarja megmutatni, ezt kell látniuk a híveknek, „hiszen ez isteni arc világossága nélkül sötét nekünk a világ, sötét, esztelen, kegyetlen, örömtelen (...) A sötétség nem a mi elemünk; mi a világosság gyermekei vagyunk s Jézus a mi világosságunk.”³⁵

Nem hagy kétséget afelől sem, hogy ez a küzdelem a világosság és a sötétség között a fentebb kifejtett feltételek és elvárások teljesülése esetén sikert, győzelmet hoz:

„A nép, mely hitében s gazdasági fejlődésben megizmosodott, s a papság, melyet az Úr Jézus szelleme éleszt, megállja helyét s közösen megoldják az örök, szent kereszténység mai nagy feladatait. Ne vonuljunk felre Krisztus világosságával s szentségeivel a kor mozgalmaitól s az élet áramaitól; véka alá rejtenők a gyertyát s elsötétíténők azt a fényt, melyet Isten derített ránk. A lumen Christi-nek in luce Europae, a világ színe előtt kell ragyognia; a kereszténységnek a kor magaslatán, vezető s vajúdo eszméinek áramában kell állnia, ahol megérezze, hogy mi mozgatja a világot, mi színezi álmait s hevíti lázait, s mi vonul el a vágyódó emberiség szemei előtt profétai látomásokban ködösen bár és határozatlan vonalakban, de a jobb s több élet ígéréttel.”³⁶

³² PROHÁSZKA Ottokár: „Mint szent karácsony püspöke.” 3.

³³ Uo., 2.

³⁴ Uo.

³⁵ Uo., 5.

³⁶ Uo., 8.

„MINT SZENT KARÁCSONY PÜSPÖKE”

Arról, hogy 1905 karácsonyához közeli, máig már tisztázott időpontban történt Prohászka püspökké szentelése, már szóltunk. Ő a szentelés pontos dátumától függetlenül, a karácsonyhoz közeli időpont miatt szent karácsony püspökének nevezi magát a székfoglaló címében. Ez a motívum többször is visszatér a székfoglaló szövegében: „Jövök, mint a karácsony angyala, Istennek dicsőséget, embernek békeséget hirdetve”.³⁷ Tizennégy alkalommal használja a „jövök” kifejezést a szövegben, erőteljes szónoki hangsúlyt adva a székét épp elfoglaló püspöki aktusnak, ilyen módon kifejtve, hogy milyen minőségben, kikhez és mi célból jön egyházmegyéje népéhez.

A „szent karácsony püspöke” minősítés, melyet feltehetően a karácsonyhoz közeli időpontban történt felszentelés miatt használ, nagyon is kedvére való minősítés, hisz naplójegyzetei szerint a karácsony nagyon fontos és szeretett ünnep számára. A négy évtizeden át vezetett naplók negyven karácsonyt is tartalmaznak, és ha maradtak is ki karácsonyok a feljegyzésekből, a december végi írásokban általában feldereng a meghitt, kedves, szeretett ünnep fénye. Sokféle módon, sokféle közelítésben. Hisz kimeríthetetlen a tartalma, gazdagsága, aminek sohasem lehet a végére érni, ahogyan ezt Prohászka meg is fogalmazza: „Szent karácsony, veled úgysem végezhetek; te mindig fölemelsz s új lendületet adsz. Így vagyok, míg élek s így leszek, ha majd ünnepelek ott túl, az örök karácsonyban, a mézédés szeretet s a csókos boldogság s az öröm hazájában.”³⁸ A feljegyzés 1922-ből való, Prohászka ekkor 64 éves, s a karácsony kapcsán saját halálának gondolata is felötlik, és az ezután várhatóan megtapasztalt mennyországot is mint „örök karácsonyt” jellemzi, ezzel is érzékeltetve, hogy a karácsony és a mennyország összetartozó, rokon képek gondolataiban.

Karácsonyról szóló naplójegyzeteit áttekintve nyilvánvaló, hogy Prohászka nem fukarkodik a misztikum és a költőiség területeit is befogó képességei alkalmazásával, hogy a szép ünnep tartalmait minél sokrétűbben érzékeltethesse. Íme néhány páratlan szépségű kifejezés: a megszülető Üdvözítő, a kis Jézus „fölszakította az ég kegyelmeinek óceánját”, s a „gyermek életfakadása az örök élet földön való napkelete”.³⁹ Úgy „festett ott az a gyermek, mint az Isten kertjének a siralom völgyébe átültetett palántája, melyet a názáreti ház mint üvegcserepburok védett meg a téli fagyoktól.”⁴⁰

Ez a néhány szemelvény is érzékelteti azoknak a szép, megragadó képeknek a gazdagságát, melyeket Prohászka karácsonyi témájú jegyzeteiben felvázol. Konkrét

³⁷ Uo., 2.

³⁸ PROHÁSZKA Ottokár: *Naplójegyzetek 1–3*. Szeged-Székesfehérvár, Agapé, 1997, 3, 222.

³⁹ Uo., 3, 221.

⁴⁰ Uo., 1, 292.

eseményeket nem nagyon említ, de egyet igen, talán háromszor is. Ez a karácsonyi emlék a Márianosztrán lévő börtönhöz kapcsolódik. Úgy tűnik, a rideg környezet ellenére, vagy tán épp azért, az emlék kedves Prohászka számára: „Éjfél előtt fölkelte a fegyőr s bekísért a fegyházba. Felcsendült az ének, s mikor azt mondtam: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi (Isten báránya, aki elveszi a világ bűneit), itt a bűnösök s gonosztevők közt, átéreztem, hogy a nagy karácsonyi hit éppen az, hogy eljött az Üdvözítő, a Szabadító büntől s pokoltól.”⁴¹

Egy másik történet, egy másik karácsony is szerepel a naplójegyzetek közt, ezúttal 1921-ből. Ez a szituáció a karácsony és az amnesztia párhuzamának gondolatára indítja:

„Tegnap a fegyházban kihirdette Kövess főügyész az amnesztiát. A foglyok nem tudtak róla; meglepetés volt nekik. Kővévalva, a képtelennek tartott hírrel szemben, szinte bambán néztek, megállt az eszük. 'Nem értitek, szabadok vagytok, elmehettek ... az ajtó nyitva van ... mehettek.' A prédikációban rámutattam a mi nagy amnesztiánkra, melyet az egyház ad, s ma is ad az apostoli áldásban. Bűneinket megbánjuk s meggyónjuk s Isten megbocsát; de hátra van az ideiglenes büntetés. A rabok is megbánják s meggyónják bűneiket, de a büntetést el kell szenvedniök. De íme, jön az amnesztia, a büntetés-elengedés, a valóságos bűcsú... Ah Uram Jézusom, édes kisdéd Megváltóm válts meg egészen”⁴²

Sok további szép, megragadó képét, gondolatát lehetne még idézni Prohászkanak, csupán naplóit végiglapozva is. De talán itt, ennél a képnél, a karácsony és az amnesztia párhuzamánál célszerű most abbahagyni. Amikor az egyházmegyéje népéhez érkező, s azt először köszöntő Prohászka magát a szent karácsony püspökének nevezi, és „krisztusi kegyelmet, mennyei békét, messiási erőt kíván és hoz” híveinek, akkor talán épp azt a kegyelemközvetítő mozzanatot hangsúlyozza, melyet „az ég kegyelmeinek óceánját” felszakító kis Jézus tett lehetővé, és melyre őt az apostoli jogfolytonosságból eredő püspöki méltósága feljogosítja.

⁴¹ Uo., 3, 118.

⁴² Uo., 3, 182–183.

FORRÁS
